

Kentlerde Kamusal Alanların Tasarımı ve Önemi

A.Süha KARAYILMAZLAR

Bartın Üniversitesi, FBE Peyzaj Mimarlığı,
100/2000 Öncelikli Alanlar Dr.Öğrencisi,
suhakarayilmazlar@gmail.com

Prof. Dr. H. Selma ÇELİKİYAY

Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,
selikyay@bartin.edu.tr

Öz: Kentlerde toplumsal paylaşımların en çok yaşandığı kentin aynası ve kalbi durumunda olan kent tasarım etkilerinin ve kent yaşam kalitesinin ölçülebildiği kamusal alanlar kent imajının en büyük göstergesidir. Toplumların ortak alanı olan kamusal alanlar, insanların fiziksel, algısal ve sosyal ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerdir. Bu alanlarda, insanlarla çevre arasında fiziksel ve algısal etkileşimler olur. Bu etkileşim sonucunda, kamusal alanların karakteristik özellikleri ortaya çıkar. Kamusal alanların karakteristik özellikleri ise kent kimliğini ve kültürünü yansıtır. Kamusal alanların kalitesi insanın yaşam kalitesine etki eder ve bu alanların tasarımıyla arasında yakın bir ilişki vardır. Bu çalışmada, kentlerde kamusal alanların tasarımı ve önemi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal alan, Kamusal mekan, Tasarım

The Design and Significance of Public Spaces in Cities

Abstract: Public spaces, the urban design effects and urban life quality can be assessed as the mirror and heart of cities in the communal shares are mostly seen, are the most important criteria of urban life quality. As the shared areas of people, public spaces are meet physical, perceptual and social needs. There are interactions between people and urban environmental conditions in these public areas. The characteristic features of public spaces stand out as a result of such interactions. They also reflect the urban character and culture. The quality of such spaces has an impact on the quality of human life and they are in a close relationship with their designs. In this study, the design and significance of public spaces in cities were investigated.

Keywords: Public space, Public place, Design

Giriş

Sözlük anlamı olarak bakıldığında bütün, halk anlamlarını içeren kamu kelimesinin kökünden türemiş olan kamusal alan kavramı kamuya ait yani bütüne halka ait anlamını taşımaktadır.

Kamusal alanlar herkes tarafından erişilebilir, toplum yararı için düzenlenmiş ortak yaşam alanı ve mekânlardan oluşan sosyal ve kültürel dokulardır. Kent içindeki yapısal dengeyi kurmada kentle insan bütünleşmesini sağlayan onun çevresiyle ilişkisini düzenleyen veya ona yön veren, planlanarak düzenlenmiş veya kendiliğinden oluşmuş bu alanlar hemen hemen kentin bütününe oluşturan yapıya sahip bulunmaktadır. Öyle ki, kaldırımlar, caddeler, sokaklar, parklar, spor alanları, alışveriş merkezleri, meydanlar hep birer kamusal alana örnek yapılarıdır.

Bir kentte birçok insanın bir araya gelerek iletişim kurduğu, sosyalleştiği ve kültürel etkileşimler ile sosyal bir dokunun ortaya çıktığı kamusal alanlar; çocukların oyun parkları, çarşılar, alış-veriş sokakları, semt pazarları, meydanlar, sokaklar, yollar, eğlenme ve spor alanları, kutlamalar ve konuşmaların yapıldığı prestij alanları gibi çeşitli ve farklılık gösteren ortak kullanım alanlarından oluşmaktadır. Kamusal alanlar, yapay ve doğal çevresi ve fiziki yapıları ile insanlarda yaşadıkları yerlere ilişkin aidiyet duygusunu artırmakta kentlileşme ile bireyi maddi kültür unsuru haline getirmektedir. Kamusal alan, modern toplum kuramlarında, toplumun ortak yararına yönelik düşünce, söylem ve eylemlerin üretildiği ve geliştirildiği toplumsal etkinlik alanına işaret etmek için kullanılan kavramdır (Özbek, 2004).

Kamusal alanlar bizi, kültürümüzü, kişisel inançlarımızı ve kamusal değerlerimizi yansıtır. Kamusal alan, sivilliğin ve “kamusalılık” diyebileceğimiz kolektif duygunun geliştiği ve yansıtıldığı alanlardır. Kamusal çevremiz, kişisel davranışların, sosyal işleyişin ve genellikle tartışmalı olan kamusal değerlerimizin aynası ya da yansıtıcısı işlevini görmektedir (Ömürüş, 2007).

Kamusal alanların en önemli fonksiyonu, binaların arasında birden fazla insanın bir arada olmasıyla, birbirleriyle iletişim kurup sosyalleşmesini sağlayan ve ortak bir kimlik oluşturan bir sosyal doku yaratmasıdır. Bu doku; oynayan çocukları, kutlamaları, konuşmaları, toplu eylemleri ve pasif iletişimi içermektedir (Gülen, 2006).

Arendt’e göre kamusal alan “herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir” ve “içinde özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz için olan bir dünya”dır (Gürallar, 2009; Çelikiyay, 2017). Toplumun ortak malı olan kamusal alanlar, tüm bireylerin eşit kullanım hakkının olduğu ve dolayısıyla bunu sağlamak üzere tasarlanması gereken alanlardır. Kamusal alanlar, özel alanlar dışında kalan

sokaklar, caddeler, meydanlar, duraklar, istasyonlar, pazar yerleri, kentsel açık yeşil alanlar vb.den oluşmaktadır (Çelikyay, 2017).

İnsan, çevresiyle sürekli ilişki içindedir. Kentte, insan ile çevre arasındaki ilişkilerin en yoğun olduğu yerler ise kentin açık mekânları yani kamusal alanlarıdır. Çevre koşullarından kendini korumuş iç mekânlardan farklı olarak kentsel açık mekânlar, açık, yasaklanmamış, açık havada hareket edilebilen birimlerdir. Kentsel açık alanlar toplumun yararlandığı kamusal alanlardır.

Kentsel açık alanlar;

- Dış kullanım alanları
- Dolaşım kanalları olarak gruplanabilirler.

Dış kullanım alanları ışık, hava, dışarıda yaşama olanakları sağlayan, iç mekânların yaşanırılığını arttıran; oyun ve spor alanlar, park vb. gibi işlevsel mekânlardır.

Dolaşım alanları ise yapılar ve kentin çeşitli bölümleri arasındaki yaya, taşıt ulaşımı ve haberleşme ilişkilerini kuran; geçit, sokak, cadde, bulvar, meydan gibi tamamlayıcı mekânlardır. Ayrıca özel dış kullanım alanlarından (balkon, bahçe) hareketi ileten kanal mekânlara (sokak) ve hareketin toplandığı ve dağıldığı mekânlara (meydan) doğru aşamalı bir açık alan kullanım kademelenmesi vardır. Kentsel çerçevede bulunan kentsel açık mekânlar toplayıcılık ve kaynaştırıcılık özelliklerine sahip stratejik mekânlardır (Özbek, 2000).

Boduroğlu (2001)'e göre yerleşim birimleri arasında kalan tüm alanları kapsayan kentsel açık alanlar, "çatısız mimari" olarak ta tanımlanabilmektedir. Bu alanlar, toplumun tüm etkinliklerinin gerçekleştiği mekânlardır. Kentsel açık alanlar, kendi içinde farklı türlere ayrıldığı gibi fonksiyonlarına göre farklı roller de üstlenmektedir. Yapılanmamış kentsel dış mekânlar olarak nitelendirilen kentsel açık alanlar belirli amaçlar doğrultusunda kullanılır. Mekânların bir kısmı işlevsel olurken diğer kısmı da tamamlayıcı niteliği göstermektedir.

Aynı zamanda kentsel açık alan/mekânlar rekreasyon ve/veya farklı amaçlarla kullanılırsa da, kentsel büyümeyi yönlendiren önemli araçlardır (Özdirlik, 2000). Kentsel mekânlar zaman içinde toplumların kültürel özellikleri doğrultusunda farklılık ve çeşitlilik gösteren ortak kullanım alanları olmuştur. Bu ortak kullanım alanları;

- Düzenlenmiş yaya alanları: Parklar, dinlenme, eğlenme ve spor alanları
- Alışveriş alanları: Çarşı alışveriş sokağı, pazar yeri

- Geçiş alanları: Sokaklar, yollar, ulaşım alanları, kaldırımlar
- Bölgeler: Meydanlar, kentteki açık prestij alanları

Bazı sosyal aktiviteleri gerçekleştirebilmek ya da sadece durup dinlenmek amacıyla kullanılan kamusal alanlar, kentin çeşitli bölgeleri arasında tampon görevi görmektedir. Bu alanlar özellikle kentleşmenin yoğunlaştığı bölgelerde, kişilerin gün ışığından, temiz havadan ve doğal çevrenin sağladığı psikolojik rahatlama faydalanmalarına olanak sağladığı gibi, kent için gerekli olan rüzgâr koridorları ve hava akımı gibi boşluklar yaratmak açısından da büyük önem taşımaktadır (Kandemir, 2010).

Kentsel kamusal alanların tasarımı

Günümüz dünyasında küresel ekonominin oluşturduğu toplumsal yapılanmada kent sorunlarının çözümü ayrı bir önem kazanmıştır. Küreselleşmenin kentlerde yarattığı değişim sürecinde “kentli kimliği” de dönüşüme uğramaktadır. Kentsel alanlar konut ve iş alanlarının dışında, kentin kendine ayırdığı zaman dilimini değerlendireceği mekânsal düzenlemeleri içermektedir (Tatlıdil, 2009). Kentin yapısı, kültürü ve bu kültürle özdeşleşen insanların yaşadığı çevre ve kamusal alanlar, kentin kimliğini oluşturmaktadır. Kent kimliğini oluşturan ve kent kültürünü yansıtan kamusal alanların tasarımı çok boyutlu dinamiklere bağlıdır. Ancak, insan ve kamusal alan ilişkisini sorgulama esasına dayalı yaşam kalitesini artıran dinamiklerin dikkate alındığı tasarımlar temel yaklaşım olarak benimsenmelidir.

Kamusal alanlar, kolaylıkla ve bütünüyle algılanabilecek şekilde tasarlanmalı, mekân kullanıcısının kavrama, algılama, düşünme, yorumlama gibi zihinsel faaliyetlerini harekete geçirebilmelidirler. Toplumun gereksinimine göre işlevsel ve estetik açıdan tasarlanması gereken kamusal alanların psikolojik işlevleri de göz önüne alınmalıdır.

Ayrıca, kamusal alan tasarımı yapılırken tüm fiziki ve sosyal çevre şartları ile birlikte değerlendirilirken, kamusal alanın aşağıda verilen özelliklerinin de dikkate alınması gerekmektedir (URL-1, 2017).

•Ulaşılabilirlik anlamında ‘açık’ olması ya da kullanım ve anlam olarak ortak paylaşılabir mekân olması,

- Birbirine yabancı insanları bir araya getirmesi,
- Kalıcı olması,
- Toplumsal insan davranışlarına yön vermesi,

- Bireysel denetimin ötesinde bulunması,
- İçinde olunan çevreyi tanımlamada önemli rol oynaması,
- Macera kaynağı ve ortamı oluşturması,
- Özel ve bireysel mekânlarla olan ilişkileriyle algılanması,
- Kullanım açısından çeşitlilik göstermesi,
- Kolektif olarak oluşturulmuş olması.

Tanımlanabilirlik, kamusal alanların sahip olması gereken en önemli özelliklerden biridir. Mekânın tanımlanması, genellikle görsel algılara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu görsel algılar; yakınlık, devamlılık ve kapalılık algıları sonucu oluşmaktadır. Bir başka deyişle, mekânın insana yabancı ve düşman olmadığı, kontrol edilebilir olduğu hissi kişilerde güven yaratmaktadır. Kapalılık hissi ile mekân sınırlanmakta, yakınlık hissi ile de çevreyle ilişkilendirilmektedir. Devamlılık ise mekâna bütünlük kazandırma açısından önem taşımaktadır.

Böylelikle bireyler, içinde buldukları mekânı tanımlayabilmekte ve kendilerini o mekâna ait hissedebilmektedirler. Bireylerin buldukları yeri tanımlayabilmeleri; o mekâna yönelebilmeleri, kaybolma hissine kapılmadan dolaşabilmeleri, kendilerini güvende hissedebilmeleri açısından önemlidir.

Kentte yaşayan bireyler özelliklerine göre (yaşlılık, eğitim, işgücü niteliği, gelir vb.) sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçları için birçok hizmet talep ederler. Bu isteklerin karşılanabilirliği kentin gelişmişliğini gösteren ölçütlerden biridir. Gelişen ve gelişmiş kentler arasındaki kentsel gelişmişlik farklılığı, sadece sosyal ve ekonomik anlamda değil aynı zamanda insan-kamusal alan arasındaki ilişkinin dikkate alınarak tasarlandığı bir çevrenin var olup olmadığı anlamında değerlendirmeleri de yansıtmaktadır. Bu nedenle, kamusal alan yapılanmaları ileriye dönük olarak çağdaş kent kimliği ve kültürüne uygun planlanmalı ve düzenlenmelidir. Sosyolojik araştırmalar sosyal sınıf ve alt kültürlerin kentlerde kamusal alan düzenlemelerini etkilediğini ortaya koymuştur. Örneğin üst ve orta sosyal sınıf, kütüphane, kongre, tiyatro gibi etkinlikler için düzenleme talep ederken, alt sosyal sınıf eğlence, oyun, spor gibi alanları daha çok talep etmektedir. Bunun yanında, insanların yaşamlarında zorunlu zaman dilimi kapsamı içinde sadece iş ve konutla ilgili düzenlemelerle beraber serbest zamanlarında kentin ortak mekân ve kullanım alanlarındaki tasarımların (kent donatıları, kaldırımlar, oturma ögeleri, aydınlatma ögeleri, çöp kutuları, yön ve işaret levhaları gibi) kent toplumunun yaşam kalitesini artırması ve kentlerin yaşanabilir mekânlar haline gelmesi, kentte yaşayanların mutlu

olması bakımından son derece önemlidir.

Kamusal alanlarda, aidiyet duygusunun oluşması açısından insanların mekânla ilişkilenebilmeleri önem taşımaktadır. Bu açıdan mekânda ölçek büyük rol oynamaktadır. Kentte yer alan yüksek binaların, bireyler üzerinde yarattığı psikolojik baskıyı azaltmada bina ve yakın çevresindeki, bina ölçekleriyle uyumlu olması gereken, açık alanların önemli etkisi bulunmaktadır. Yapısal dengeyi kurmada büyük rol oynayan bu alanlar, hem insanlara güven sağlayacak kadar çevrelenmiş, hem de alanın açıklığını vurgulayacak derecede ferah olmalıdır.

Mekân içinde yönlenme hissinin verilebilmesi de kamusal alanın sağladığı bir özellik olmalıdır. Bazı sosyal aktiviteleri gerçekleştirebilmek ya da sadece durup dinlenmek amacıyla kullanılan kamusal alanlar, kentin çeşitli bölgeleri arasında tampon görevi görmektedir. Bu alanlar özellikle kentleşmenin yoğunlaştığı bölgelerde, bireylerin gün ışığından, temiz havadan ve doğal çevrenin sağladığı psikolojik rahatlama faydalanmalarına olanak sağladığı gibi, kent için gerekli olan rüzgâr koridorları ve hava akımı gibi boşluklar yaratmak açısından da büyük önem taşımaktadır (Kandemir, 2010).

Sonuç

Günümüzde sanayileşme, artan göç, yoğun nüfus kentlerde birçok problemlerin doğmasına neden olmuş buna karşın refah seviyelerindeki yükselme ile bireylerin yaşam standartları artmıştır. Yetersiz altyapı, plansız yerleşimler, çarpık kentleşme oluşumlarından kaynaklanan problemler zaman içinde kronik hale dönüşmüş ve bireylerin yaşam kalitelerini olumsuz olarak etkilemiştir. Kentlilerin zaman içinde artan fiziksel ve psikolojik ihtiyaçları için altyapı yatırımlarının yanı sıra trafik düzenlemeleri, rekreasyonel alan yapılanmaları ile kamusal alan düzenlemelerinin modern kent planlama ve tasarım anlayışına dayalı bilimsel yöntem esasından hareketle belirlenen kentsel peyzaj tasarım ilkelerine göre yapılması gerekmektedir.

Kentsel kamusal alanların, kaliteli ve sürdürülebilir bir yönetim yaklaşımıyla ve sağlıklı kent anlayışıyla, insan odaklı olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Bunun için, bulunduğu çevrenin doğal ve kültürel peyzajına, tarihi dokusuna uyumlu şekilde planlanmış, doğal çevrenin korunmasını önceleyen, yönetim planının da yapıldığı, kentsel ve ulusal ekonomi yararı gözetilerek oluşturulmuş kamusal alanların; kent insanının rekreasyonel, kültürel, sosyal ve diğer amaçları için yararlandığı yerler olması sağlanmalıdır.

İnsanlar, kamusal alanlara kolayca erişme, kullanma ve eşit bir biçimde bunlardan yararlanma hakkına sahip olabilmelidirler. Bu alanların çağdaş ve ergonomik tasarım düşüncesiyle planlanması, herkes için (farklı yaş

gruplarındaki bireyler, farklı fiziksel yapıdaki insanlar, hamileler, engelliler, çocuklar, yerli ve yabancı turistler vb. çeşitlilikler) kullanılabilir olmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

ARENDDT, H. (1970). *The Human Condition*, The University of Chicago Press, Chicago, Londra. 345 p.

BODUROĞLU, Ş. (2001). Kentsel Dış Mekânların Aydınlatılmasının Kentsel Tasarım İlkeleri Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÇELİKİYAY, H.S. (2017). Kamusal Alanların Mekânsal Organizasyonu, Editör: ÇELİKİYAY, H.S., Kent İmgelerinin Kamusal Alanı Tariflemesindeki Rolü, Bartın Üniversitesi Yayınları No:30, Fen Bilimleri Enstitüsü Yay. No:1, s.21.

GÜLEN, M. (2006). Stratejik planlama yaklaşımı çerçevesinde kentsel projeler-kamusal alan ilişkisi: Büyükdere aksı- Levent plazalar alanı örneği, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

KANDEMİR R.V. (2010). Kamusal Alan İçerisinde Mahalle Parkları ve bir Mahalle Parkı Tasarım Rehberi Düşüncesi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ÖMÜRİŞ, E., (2007). Bir kamusal alan örneği olarak Konak Meydanı'nın mekân kullanımı açısından incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

ÖZBEK, M., (2000). Risk Toplumu Olgusu - Deprem Riski Etkisi Altındaki Yerleşimlerde Kentsel Açık Alanların Bir Yöntem Olarak İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZBEK,, M. (2004). *Kamusal Alan*, Hil Yayın, İstanbul.

ÖZDIRLİK, B. (2000). Kentsel Açık Alan Mekânlar Ve Sistemler Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

TATLIDİL, E. (2009). *Kent ve Kent Kimliği: İzmir Örneği*, Akademik Bakış, 9 (1), 319-336.

URL-1 (2017). <http://www.arkitera.com/yp408-davutpasa-ana-giris-kapisi-ve-yakin-cevresi-mimari-projeyarismasi.html?year=2017&alD=2753>, 20 Haziran 2017

